

Стаття надійшла до редакції 29.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Моїсеєнко О. Ю.

УДК 811.112.2'367

Л. А. Горлова

**СИНТАКСИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ПРИКМЕТНИКІВ
ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ВВІЧЛИВИЙ» ТА «ПРИСТОЙНИЙ»
В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Дослідження міжлексемних відношень всередині певних лексичних угруповань для відтворення повної картини лексико-семантичної системи мови не втрачає своєї актуальності протягом останніх десятиліть. Ці відношення доцільно досліджувати в комплексному вивченні їх синтагматики, парадигматики та епідигматики. Зупинимось в даній статті на синтагматичних зв'язках, які поставали об'єктом дослідження багатьох відомих лінгвістів, зокрема В. Г. Адмоні, Н. М. Амосової, Ю. Д. Апресяна, В. В. Левицького, М. П. Кочергана, В. І. Перебийніс та ін.

Синтагматичні зв'язки слова реалізуються через його сполучуваність з іншими словами. Лексична одиниця може сполучуватись з класом слів (синтаксична сполучуваність), з підкласом слів (семантична сполучуваність) та з окремим словом (лексична сполучуваність) [1, с. 193]. Метою даної статті є аналіз синтаксичної сполучуваності прикметників зі значенням *höflich* «ввічливий» та *anständig* «пристойний», об'єднаних як позитивні характеристики етикету, на матеріалі художніх та публіцистичних текстів початку ХХ ст. та кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. Було досліджено 30 художніх творів 1900 – 1930 рр. обсягом 2 млн. слововживань (СВ), по декілька номерів публіцистичних видань *Vossische Zeitung*, *Berliner Tageblatt*, *Die Weltbühne*, *Die Fackel* за 1900 – 1930 рр. обсягом 2 млн. СВ, 20 романів художньої прози 1980 – 2010 рр. обсягом 2 млн. СВ, по декілька номерів публіцистичних видань *Die Zeit*, *Die Welt*, *Der Spiegel*, *Archiv der Gegenwart* за 1980 – 2010 рр. обсягом 2 млн. СВ.

Із згаданих художніх та публіцистичних текстів методом суцільної вибірки було виписано 1673 мікроконтексти, в яких вживались прикметники зі значенням «ввічливий» (*höflich*, *artig*, *freundlich*, *galant*, *liebenswertig*, *zuvorkommend*) та «пристойний» (*anständig*, *ehrlich*, *fair*, *ordentlich*, *rechtschaffen*). Вивчення синтаксичної сполучуваності, тобто сполучувальних можливостей досліджуваних прикметників на рівні класу слів, передбачає розгляд основних синтаксичних позицій, в яких вони себе проявляють, а саме в атрибутивній позиції (*artige Kinder*), в

предикативній позиції (*die Beamten sind höflich*) та в постпозиції (*ein Junge, nett und freundlich*). В таблиці 1 представлені частотні характеристики синтаксичної сполучуваності прикметників зі значенням «ввічливий» та «пристойний» на матеріалі художніх та публіцистичних текстів 1900 – 1930 рр. та 1980 – 2010 рр.

Таблиця 1

Частотні характеристики синтаксичної сполучуваності прикметників зі значенням «ввічливий» та «пристойний»

		Прикметники												
		artig	freundlich	galant	höflich	liebenswert	zuvorkommend	anständig	ehrlich	fair	ordentlich	rechtschaffen	Всього	
1900–1930	Художні твори	a	16	87	17	49	32	2	52	38	2	18	15	328
		п	13	14	1	12	16	4	4	8	–	1	4	77
		р	–	1	1	–	2	–	1	–	–	–	–	5
	Публіцистика	a	13	96	12	45	49	5	88	79	7	17	15	426
		п	4	1	2	12	2	3	1	3	2	1	1	32
		р	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1
1980–2010	Художні твори	a	3	39	3	10	6	1	26	13	3	15	4	123
		п	2	13	3	11	1	4	2	6	2	–	–	44
		р	–	5	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5
	Публіцистика	a	13	148	9	68	28	5	62	97	52	46	15	543
		п	1	31	2	18	12	7	1	4	4	1	1	82
		р	–	3	–	3	–	1	–	–	–	–	–	7
Всього		65	438	50	228	149	32	237	248	72	99	55	1673	

Примітка. Буквою **a** позначається атрибутивна позиція, буквами **пр** – предикативна, буквою **п** – постпозиція.

Як демонструє таблиця 1, прикметники на позначення позитивних характеристик етикету вживаються в текстах двох часових

періодів переважно в атрибутивній позиції, виконуючи синтаксичну функцію означення іменника. Наприклад: *Gerade weil Sie ein **ehrlicher Bürger**, ein **rechtschaffener Geschäftsmann** sind, müssen Sie doch für die Rechtschaffenheit meiner Absicht Verständnis haben...* (G. Hauptmann, Wanda) [2, с. 29].

Також у функції означення, але в постпозиції прикметники зі значенням «ввічливий» та «пристойний» вживаються досить рідко – зафіксовано лише 18 випадків вживання у двох часових періодах. Наприклад: *Und da war er: «Ein gemütlicher, älterer **Herr**, **freundlich** und mit leiser Stimme», er hat «jeder die Hand gegeben und seinen berühmten Blick in unsere Augen gesenkt»* (Der Spiegel, 4.02.2002) [3].

Вживаючись у предикативній позиції, досліджувані прикметники є частиною складеного іменного присудка. Таких прикладів досить багато, хоча порівняно з прикметниками в атрибутивній позиції їх кількість набагато менша – співвідношення складає 235 до 1420 (1:6). Наприклад: *Früher waren die **Räuber** noch **anständig**: Mein Enkel wurde überfallen und bis an den Stadtrand entführt, dann haben ihm die Banditen Geld für ein Taxi gegeben, damit er nach Hause fahren konnte.* (Der Spiegel, 11.03.2002) [3].

Для дослідження синтаксичної сполучуваності доцільно провести статистичний аналіз, оскільки він дозволяє встановити, які синтагматичні умови, виражені дистрибутивними формулами (моделями) в статистично значущій формі, сприяють реалізації семантики певної лексичної одиниці [4, с. 62]. За допомогою статистичних методів – критерію χ^2 (хі-квадрат) та коефіцієнта взаємної спряженості K – можна визначити наявність або відсутність взаємозв'язку між двома елементами та міру цього зв'язку. За допомогою критерію χ^2 вираховуємо, чи існує зв'язок між певним прикметником та позицією, яку він займає в реченні, а за коефіцієнтом взаємної спряженості K – наскільки сильним є цей зв'язок [5, с. 91].

На основі таблиці 1 складаємо альтернативні чотирипільні (спрощені багатопільні) таблиці, дані яких підставляємо у формулу:

$$\chi^2 = \frac{(ad-bc)^2 N}{(a+c)(b+d)(a+b)(c+d)},$$

де a , b , c та d – емпіричні величини в чотирипільній таблиці, N – загальна кількість прикладів [там само].

Мінімальна величина χ^2 , за якої синтагматичні зв'язки прийнято вважати статистично значущими, дорівнює 3,84. Якщо сума χ^2 перевищує цю критичну величину, то між ознаками, частоти яких підлягали аналізу, існує стабільний взаємозв'язок [4, с. 48]. Далі для визначення сили або інтенсивності цього зв'язку вираховуємо коефіцієнт взаємної спряженості K , у формулу якого входить χ^2 :

$$K = \sqrt{\frac{\chi^2}{N}},$$

де K – коефіцієнт взаємної спряженості Чупрова, інші символи пояснено вище. Величини коефіцієнта взаємної спряженості K коливаються від 0 до +1. Величини більші за 0,1 вважаються найінтенсивнішими.

На підставі статистичних даних робимо висновки про наявність чи відсутність зв'язку та його інтенсивність між прикметником та позицією, яку він займає в реченні, у художніх та публіцистичних текстах двох періодів.

У художній літературі початку ХХ ст. було зафіксовано 4 статистично значущих зв'язки прикметників в атрибутивній позиції: для *artig* $\chi^2 = 12,02$; $K = 0,17$; для *liebenswert* $\chi^2 = 9,11$; $K = 0,15$; для *zuvorkommend* $\chi^2 = 8,29$; $K = 0,14$; для *anständig* $\chi^2 = 5,22$; $K = 0,11$. Наприклад: *Ja, Ihnen traue ich's zu; Sie sind ein anständiger Mensch.* (T. Mann, *Der Zauberberg*) [6, с. 88].

Стійкі синтагматичні зв'язки у предикативній позиції визначені для тих самих прикметників: для *artig* $\chi^2 = 13,88$; $K = 0,18$; для *liebenswert* $\chi^2 = 15,97$; $K = 0,15$; для *zuvorkommend* $\chi^2 = 9,15$; $K = 0,15$; для *anständig* $\chi^2 = 6$; $K = 0,12$. Наприклад: *Die Herren waren außerordentlich liebenswert zu mir und ermahnten mich, mein Versprechen nicht zu vergessen.* (P. Scheerbart, *Immer mutig!*) [7].

Міра синтаксичної сполучуваності у цих прикметників в обох позиціях приблизно однакова, що свідчить про їх рівномірне вживання як у функції атрибута, так і у функції предиката.

У публіцистиці початку ХХ ст. налічується 5 сильних зв'язків прикметників в атрибутивній позиції: для *artig* $\chi^2 = 7,06$; $K = 0,12$; для *freundlich* $\chi^2 = 7$; $K = 0,12$; для *höflich* $\chi^2 = 18,74$; $K = 0,2$; для *zuvorkommend* $\chi^2 = 11,2$; $K = 0,16$; для *anständig* $\chi^2 = 6,08$; $K = 0,11$. Наприклад: *Wir trennten uns gleichwohl in der höflichsten Form. Ich habe dann von Herrn Keim nichts mehr gesehen oder gehört.* (Berliner Tageblatt, 02.03.1907) [8].

Три з вищезгаданих прикметників відзначаються також інтенсивними зв'язками в предикативній позиції: для *artig* $\chi^2 = 7,46$; $K = 0,13$; для *höflich* $\chi^2 = 19,9$; $K = 0,21$; для *zuvorkommend* $\chi^2 = 11,7$; $K = 0,16$. Наприклад: *Aber wie sauber ist alles, wie höflich sind Kellner und Wirte noch in dem kleinsten Lokal...* (Vossische Zeitung, 19.07.1924) [8].

Найвищий показник сполучуваності зафіксовано у лексемі *höflich* як в атрибутивній, так і в предикативній позиції.

У художній літературі кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. значущі показники сполучуваності спостерігаються в атрибутивній позиції у прикметників *höflich* ($\chi^2 = 6,7$; $K = 0,2$), *anständig* ($\chi^2 = 7,48$; $K = 0,21$) та *ordentlich* ($\chi^2 = 6,54$; $K = 0,19$). Наприклад: *Am Ende hatte er einen ordentlichen Posten und das doppelte Gehalt* (A. Pirinçci, *Yin. Die Welt der Frauen*) [9, с. 77].

Дві доміанти в предикативній позиції також характеризуються сильними зв'язками: *höflich* ($\chi^2 = 9,02$; $K = 0,23$) та *anständig* ($\chi^2 = 5,97$; $K = 0,18$). Наприклад: *Die Hand hielt er seinem Gast nicht hin, aber die angedeutete Verbeugung war höflich.* (L. Ossowski, *Liebe ist kein Argument*) [10, с. 350].

Тісним виявився зв'язок прикметника *freundlich* у постпозиції ($\chi^2 = 10,39$; $K = 0,24$). Наприклад: *Unsere Eltern waren strenge Leute, nach außen freundlich, entgegenkommend, nach innen kleinlich und schnell jähzornig, die Hände locker.* (K. Reschke, Birnbaums Bilder) [11, с. 34].

У публіцистиці кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. значущі зв'язки встановлено в атрибутивній позиції для 7 прикметників: *freundlich* ($\chi^2 = 4,47$; $K = 0,08$), *höflich* ($\chi^2 = 7,75$; $K = 0,11$), *liebenswürdig* ($\chi^2 = 8,94$; $K = 0,12$), *zuvorkommend* ($\chi^2 = 24,71$; $K = 0,2$), *anständig* ($\chi^2 = 9,03$; $K = 0,12$), *ehrlich* ($\chi^2 = 10,18$; $K = 0,13$) та *ordentlich* ($\chi^2 = 6,0$; $K = 0,1$). Наприклад: *Auch heute ist es die Pflicht jedes ehrlichen Menschen – sei es ein Jugendlischer oder ein Veteran –, nach Kräften dazu beizutragen, daß unsere Erde nie wieder vom Feuer des Krieges versengt wird.* (Archiv der Gegenwart № 55, 25.04.1985) [8].

Сильні зв'язки в предикативній позиції утворюють наступні прикметники: *höflich* ($\chi^2 = 4,8$; $K = 0,09$), *liebenswürdig* ($\chi^2 = 10,96$; $K = 0,13$), *zuvorkommend* ($\chi^2 = 19,63$; $K = 0,17$), *ehrlich* ($\chi^2 = 8,65$; $K = 0,12$). Наприклад: *Das Paar ist höflich und zuvorkommend, strahlt stets, wenn es mit Nachbarn spricht.* (Die Welt, 25.07.2005) [12].

В постпозиції прикметник *höflich* виявляє хоч і не дуже високий, проте значущий синтаксичний зв'язок – $\chi^2 = 4,84$; $K = 0,09$. Наприклад: *Schmidt wäre sowieso nur ein Fraktionsvorsitzender auf Abruf, höflich...* (Der Spiegel, 11.10.1982) [3].

Хоча за частотою синтаксичної сполучуваності суттєво переважає атрибутивна модель (див. таблицю 1), статистично значущі зв'язки розподіляються приблизно порівну між атрибутивною та предикативною моделями, а також кілька істотних зв'язків зафіксовано для прикметників в постпозиції.

Отже, розглянувши особливості синтаксичної сполучуваності прикметників зі значенням «ввічливий» та «пристойний», планується дослідити їх семантичну та лексичну сполучуваність, що (разом із синтаксичною) складатиме загальну картину синтагматичних зв'язків прикметників на позначення позитивних характеристик етикету. Опис у перспективі парадигматичних відношень та епідигматичних характеристик у взаємозв'язку із синтагматичними зв'язками дозволить розкрити у повній мірі семантичні особливості досліджуваних лексичних одиниць.

Список використаної літератури

- 1. Левицький В. В.** Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2006. – 512 с.
- 2. Hauptmann G.** Wanda [Text] / Gerhart Hauptmann. – Berlin : Verlag Volk und Welt, 1987. – 127 S.
- 3. Spiegel / Der Spiegel** [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://www.spiegel.de>.
- 4. Левицький В. В.** Статистическое изучение лексической семантики: Учеб. пособие / В. В. Левицкий. – Черновцы : ЧГУ, 1989. – 156 с.
- 5. Левицький В. В.** Квантитативные методы в

лингвистике / Левицкий Виктор Васильевич. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с. **6. Mann T.** Der Zauberberg [Text] / Thomas Mann. – Berlin : Fischer Verlag, 1952. – 903 S. **7. Schneerbart P.** Immer mutig! [Elektronische Ressource] / P. Schneerbart. – Mode des Zugangs : <http://gutenberg.spiegel.de>. **8. DWDS-Kernkorpus** [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://www.dwds.de>. **9. Pirinçci A.** Yin. Die Welt der Frauen [Text] / A. Pirinçci. – München : Wilhelm Goldmann Verlag, 1999. – 824 S. **10. Ossowski L.** Liebe ist kein Argument [Text] / L. Ossowski. – München : Piper Verlag GmbH, 1998. – 388 S. **11. Reschke K.** Birnbaums Bilder [Text] / Karin Reschke. – Frankfurt am Main : Schöffling & Co. Verlagsbuchhandlung, 1998. – 162 S. **12. Welt** / Die Welt [Elektronische Ressource]. – Mode des Zugangs : <http://epaper.apps.welt.de/archiv>.

Горлова Л. А. Синтаксична сполучуваність прикметників зі значенням «ввічливий» та «пристойний» в німецькій мові

Розглядаються особливості синтаксичної сполучуваності німецьких прикметників зі значенням *höflich* «ввічливий» та *anständig* «пристойний», тобто основні синтаксичні позиції, в яких вони проявляють себе у реченні. За допомогою статистичних методів визначається, чи існує зв'язок між прикметником та його позицією в реченні та наскільки сильним є цей зв'язок. Також намічені перспективи подальшого дослідження даної теми.

Ключові слова: синтагматичні зв'язки, синтаксична сполучуваність, атрибутивна позиція, предикативна позиція, постпозиція.

Горлова Л. А. Синтаксическая сочетаемость прилагательных со значением «вежливый» и «пристойный» в немецком языке

Рассматриваются особенности синтаксической сочетаемости немецких прилагательных со значением *höflich* «вежливый» и *anständig* «пристойный», то есть основные синтаксические позиции, в которых они себя проявляют в предложении. С помощью статистических методов определяется, существует ли связь между прилагательным и его позицией в предложении и насколько сильной является эта связь. Также намечены перспективы дальнейшего изучения данной темы.

Ключевые слова: синтагматические связи, синтаксическая сочетаемость, атрибутивная позиция, предикативная позиция, постпозиция.

Horlova L. A. Syntactic Combinability of the Adjectives with the Meaning «Polite» and «Decent» in German

The article focuses on the analysis of the peculiarities of the syntactic combinability of the German adjectives with the meaning *höflich* «polite» and *anständig* «decent». The main syntactic positions of the adjectives under study

are considered. Statistic methods are used to determine whether there is a connection between the adjective and its position in the sentence and how strong this connection is. The prospects of the subject at hand further study are outlined as well.

Key words: syntagmatic links, syntactic combinability, attributive position, predicative position, postposition.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Унукович В. В.

УДК 811.112.2'373.74

А. І. Гоян

МОДИФІКОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ МКС

Відомий мовознавець Ш. Баллі писав, що „порушення звичних форм мови безпосередньо слугують експресивності вже одним тим, що вносять у мовлення різноманітність. Не існує нічого більш одноманітного, ніж повторення одних і тих самих форм” [1, с. 394].

Фразеологізми (ФО), компоненти яких зазнали певних оказіональних зрушень у фразеологічному значенні, так звані фразеологічні модифікації (ФМ) і стали предметом нашої статті. Аналіз літератури показав, що ФМ стають дедалі популярнішими в мові літератури та преси (Д. Добровольський, Р. Зорівчак, Л. Кавалкова, Й. Коргонен, А. Кретцшмар, Н. Тимошук, В. Фляйшер та ін.). Відомою є праця Ш. Ельшпаса [2], який розглядає функціонування узуальних ФО та їх модифікацій у дебатах Бундестагу. На матеріалі німецької преси ФМ також розглянуті у праці С. Пташник [3], де подано визначення ФМ та відмежовано їх від суміжних мовних явищ. Мета нашого дослідження – схарактеризувати основні типи ФМ, вживаних у сучасній німецькій пресі та особливості вербалізації ними основних концептів мовної картини світу (МКС). Відповідно завданням є виявлення співвідношення основних концептів МКС із способами модифікування ФО. Актуальність роботи зумовлена необхідністю вивчення частки модифікованих фразеологічних засобів у побудові МКС газетних текстів, та особливостей прагматичного впливу ФО на читача. Матеріалом дослідження слугували ФМ, відібрані методом суцільної вибірки з політичних рубрик журналів та газет: «Die Zeit», «Frankfurter Allgemeine Zeitung» (FAZ), «Süddeutsche Zeitung» (SZ), «Rheinischer Merkur» (RM) та «Der Spiegel». Обсяг вибірки складає понад 17 тисяч фразеовживань, із них 3044 уживань ФМ.